National Library of Israel
Ha-Tzofeh - הצופה, 11.03.1938, page 5

לסגנונו

דוד ילין

במלאות כיום חמש ועשרים שנה לפטירתו של הזתני המנוח ר׳ יחיאל־מיכל פינס, ז״ל, שב ועלה זכרונו על לבנו ואתו יחד גם זכר סגנונו, ואם אומר בנופון הצרפתי «Le style cést l'homme» (הסגנון הוא האדם), הנה בפינס בולט הדבר ביותר: סגנונו הוא עצמיותו, ועצמיותו מתבטאת בסגנונו.

פינס היה ידוע בתור „בעל סגנון״, ורבים היו השולחים אליו את ספריהם או חוברותיהם למען יעבור עליהם ויתקנם, ולגבי פינס היתה הוראת המבטא „לעבור על ספר״ ליצוק אותו יציקה חדשה לגמרי, לשנות פניו מהקצה אל הקצה ולהוציא כלי חדש לתפארת. תם ונשלם: הספר הוא לבעליו, ההומר, התוכן, הוא לבעליו, אך הלבוש, הסגנון, הוא של פינס, חותמו טבוע עליו, וכל רואהו יכיר למי החותמת. המחבר אמנם עקם בוודאי פניו בראותו מה שנעשה ליצירתו, אבל — לא התחרט על זה. אדרבה! היה כדאי.

ובדידי הווה עובדה גם כן. על פי הצעתו תרגמתי את דיני הקרקעות בתורכיה, והמחברת פורסמה בתרמ״ז בשם „תורת משפטי תוגרמא״ (בסגנון המשנה), אנכי תרגמתי מערבית לעברית, והוא תרגם מהעברית שלי לעברית שלו.

במה מתבלט סגנונו של פינס? ואילו תכונות אפייניות לו?

סגנונו של פינס מתבלט בתכונות האלה:

א. ההגיון.

הוא היה בעל שכל בהיר וצלול, בעל הגיון ישר הקשור עם עצמיותו, וכל דבריו צרופים בכור ההגיון, ולא פעם שמעתיו אומר כי „אילו היו כל מפרשי התלמוד בעלי הגיון, כמה אלפי ליטרות של נייר היו חוסכים!״. הוא היה מבית־מדרשו של הרב מנשה מאיליה, ואותו הרים תמיד על נס בשיחותיו, ממנו למד לשנוא את הפלפול, ומגיסו הרב דוד פרידמאן למד ללכת ישר אל „תורת הראשונים״, בדלגו על כל הפלפולים ועקימות המוח של חלק מהאחרונים.

כל דבריו משתלשלים ונמשכים מההנחה הראשונה כדבר טבעי ושאין מקום להרהר אחריהם. וכשבא לתקן דברי אחרים כעס תמיד אם מצא בם דבר בלתי הגיוני ולא חס ולא חמל לעקרו עד השורש.

ב. הדיוק.

כתוצאה מהתכונה הראשונה באה השניה, והיא: הדיוק. כמו שלא אהב את ה„סחור־סחור״, כך לא אהב את המעורפל, את מה שאינו מוסר בדיוק מה שחפצים להגיד. ביאורים מעין: „זה מין חיה; זה מין צמח או שיח או עץ״ שנא תמיד. וזה הביאהו לזרות הלאה כל מיני מלים, שהוראתן איננה ברורה לגמרי כי אם קרובה למושג פלוני או פלוני, מעין „הצמק״ בסיפור הידוע של ההתן המליץ שכתב לחותנו, ולבכר לחדש מלים, שעדיין לא היה מקום לטשטש הוראתן. במליצה, שכולה דאה על כנפי רוח, אין אסון אם יבאר לו כל אדם לפי מה שהוא מבין, אבל בדברים שבמציאות אין השפה זיה כשאין כל הדברים ברורים ואינם נותנים מקום לטעויות[1]).

ג. הצמצום.

סוד הצמצום היה ידוע לו היטב. ואם הרמב״ם כתב לתלמידו, ש„אם היה יכול לשים את התלמוד בדף אחד לא היה שם אותו בשני דפים״ — בחר גם הוא בדרך זו והשתדל לצמצם בדבריו בהבעתו. אמנם לא פחות ממה שדרוש להבנת הדברים, אבל גם לא יותר. ודבר זה נובע מהתכונה הקודמת: הדיוק איננו נותן מקום לשפת יתר, שאין תועלת בה.

מדבר זה נובע גם החפץ לא להשתמש בשמות „ההולכים על שתים״, שמות מחוברים משתי מלים. וככה נפסלו „מורה השעות״ ו„מתקן מורה השעות״, ו„מכתב העתי״ ו„המוציא לאור״ (בכלל, מה מקום ל„לאור״ כאן?), ועוד כאלה מן השימוש, ומגלאי מקומם: השעון, והשען, והעתון, והעורך, הם מלים שאין לעקרן עוד. השמות המחוברים הם פירושים, כנויים לעצמים ולא שמות להם.

ד. הליטוש.

כתוצאה מכל התכונות הקודמות באה תכונתו לא להוציא מתחת ידו את הדברים כמו שיצאו מתחלתם מפי עטו, כי אם להפוך בם ולהפוך בם עדי „הוציאו הכלי למעשהו״. ואכן זהו ההבדל שבין המליץ, הנואם, המתלהב, שכל דבריו יוצאים יפים מתוך ההתלהבות מתחילתם, ואסור להטות בהם ולהביא שינויים בהם, שהם על פי רוב מקלקלים אותם, ובין בעל המחשבה והרעיון הנצרך להביא דבריו בהתאם להגיון, לדיוק ולצמצום; הוא איננו חושב את דבריו, שהפליט מפי עטו שלימים בתכלית השלימות, כי אם שב עליהם באיזמל כל התכונות הנזכרות ו„מהקציע״ אותם, מזסיף, גורע ומשנה. וככה אנו מוצאים בעזבונו הספרותי שבכתב של פינס פתקות של רעיון אחד כתובות חמש או שש פעמים, ובכל פעם בשינוי קטן אחר. לא יכול לשנות בפעם אחת, כי אם לראות בעיניו מה מראה משפט זה בהכתבו כך או כך. לכן היה אנוי בכתיבת מאמריו. ולכן בחר להשתמש באחרית ימיו גם במכתביו בעפרון אשר בקצהו השני חתיכת „מוחק״, למען יוכל לשנות ולשנות ולמחוק ולמחוק. אבל מה שיצא מתחת ידו היה כבר מתוקן בתכלית התיקון.

פתקות „שינויי נוסחאות״ אלו נראות לעינינו כאותם האלפא־ביתות או משפטים ידועים, שהננו מוצאים בקטעי הגניזה הפוסטטית הכתובים על קטעי נייר או קלף מיוחדים או בפינות קטעי כתב־יד, שלא השתמשו בם עוד; או כנוסחה הידועה בדפים שלפני שערי ספרי הדפוס: „אנסה את הנוצה, אם תלך במרוצה, ואם לא — אשליכנה החוצה״.

אבל בהפסד הזמן והמרץ לחזר על משפט פעמים אחדות יצא שכרו, שכל מה שיצא מתחת ידו יצא יפה.

ה. שמירת הצורות והמטבעות.

הוא ידע, כי הלשון העברית היא בעלת דפוסים ידועים וקבועים בנוגע לשמות, משקלים קצובים ומטבעות יצוקות באופן, שאין לזוז מהם. ולכן בחר ב„עיבור״ המלים האירופיות שאין אפשרות שלא להשתמש בהן, זאת אומרת לתת להן משקל של שם עברי, או בהידוש מלים עבריות חדשות. וככה הננו מוצאים, למשל, בין שמונים „בני החומר״, שרשימתם באה בראשית ספרו „הכח״ שמות מעוברים באופן זה: ברל (Beryllium) על משקל: תבל, אלומית (Aluminium) על משקל זכוכית, נקל (Nickel) על משקל: דבר, וכיוצא בהם[2]) ולמלים Hydrogen ו־ Oxigen מימן וחמצן. הוא הסכים למלת „שעון״ ולא למלת „אורלוגין״ שמצא יעב״ץ במדרש, מפני כי שם זה אין לו צורה עברית במשקלו. וכן הסכים למלת „חזייה״ ולא „מקטורן״ של יעב״ץ מפני אותו הטעם.

ו. שמירת רוח הלשון העברית.

עם כל השמירה על צורת המלים, שלא תצאנה ממסגרת המשקלים העברית, ידע, כי לא המלים הבודדות הן העיקר בסגנון הלשון כי אם רוח השפה המיוחדת לה ומבדילה בינה ובין השפות האירופיות. את אזנו צרמה למשל מלת „הלא?״ הבאה בסוף המאמרים בפי אחד מחשובי מחיי הלשון בזמננו, שאיננו יכול להשתחרר מהמבטא «n'est ce pas?» הצרפתי, או קביעת מלת „אבל״ בסוף המאמר בפי מי שהוא פחות ממנו בחשיבות בעניני הלשון. לא יכול בשום אופן להסכים לדעתו של בן־יהודה, שצריך לעקוב את ההמון בדיבורו, שהוא תרגום מכל מינלשונות זרות ולאמר, כי זוהי העברית ב„נוסח אחרון״ בארץ־ישראל המחודשת. ידע, כי יש תחום בין העברית השמית ובין השפות האירופיות בסידור המלים בתוך המאמר, ועל זה צריך לדקדק מאד. הלא כה דבריו ב„דברו אל אחיו בני עמו״ שבראש ספרו „הכח״: „מלים מחודשות כי תבאנה בשפה, בין אם ממקום קדוש תהלכנה ובין אם על אדמת חול צמחו בין אם יצירות חדשות מחומר קדום הנן, ובין אם קריאה חדשה נקראו, יש מאין, — לא תקלקלנה את טעם השפה במאומה. אנו אין לנו אלא לשים לב כי העשינה המלים האלה על האבנים של הלשון העברית ותשקלנה במשקליה לבל תשבתנה את הרמנותה ולא תעוינה את פניה; אבל בהשנות (בהשתנות?) סדרי ההגיון ישתנו סדרי בראשית, כי כפרצוף פנים לאדם כן הסגנון לשפה: מידי הטבע נתון הוא לה, ובשנותה אותו ושנתה גם את טעמה, ותדלה להיות שפה והיתה ללעוג״.

והלאה, על „מחיי האומה״ „המתיחשים לכהונה״: „הם שואפים להשיב לעם ישראל את שפתו, אך מכיון שהם משנים את סגנונה של השפה הלא תחדל להיות שפת ישראל והיתה לשפה רומינית, אינדו־גרמנית או סלאווית אשר שאלה לה מלים משפת עבר, ולזאת נקרא „שפה השבה לתחיה״?... העשירוה נא במלים ושמות ככל אשר תמצא ידכם — אבל בסגנונה אל תשלחו יד!״

ז. ייהוד שמות ומדעים.

בהיותו כולו חדור לאומיות ויהודיות, ייחד את השמות הפרטים במה שתרגם משפה לועזית. ובתרגמו את ספר „המוכיח מווקפילד״ האנגלי[3]) נתן שמות עברים לכל האנגלים והאנגליות הנזכרים בספר: שולמית אהליבה, אחייעץ, יהונתן, ברכאל, תרניאל, גרשם, בן־יעקן, ועוד.

אך לא רק בייהוד של שמות עסק, כי אם גם, וזה השוב יותר בייהוד המדע. כל הקורא את ספרו „הכח״ על חכמת הפיסיקה יראה עד כמה עלה הדבר בידו ללכת ברוח היהדות כפי מה שהננו מוצאים אותה בתנ״ך, לייחס כל דבר ל„עילה הראשונה, לה״[4]).

כבר ב„שער המבוא״ הוא מתחיל בסגנון זה:

„בראשית ברא אלקים ארץ ושמים, ויברא נקודות נקודות קטנות, אין בבריאה קטנות מהנה, הן הנה האטמים בוני כל־חומר: ויהיו האטמים לשני מהנות, חומר ועתר: וייטע אלקים כוח באטמים ויאמר לחומר: משוך יהי כוחך, והקריב אליך כל־דבר הבא בגבולך: ולעתר אמר: דחוה יהי כוחך, והרחיק ממך כל־דבר הקרב אליך...״

ואין לנו לשכוח, כי עוסקים הננו פה בספר הולך „בעקבות חכם הטבע האנגלי באלפור סטוארט״, המדבר על „תורת הטבע״ בשעה שהוא מדבר על „תורת מעשה בראשית״.

ח. ההסתגלות לסגנונים שונים.

בהקדמתו לספרו „הכח״ הוא מדבר על שני הסגנונים העיקריים שבעברית: התנ״כי והתלמודי, ומבאר את ההבדלים שביניהם, וכן הוא יודע ומכיר היטב את סגנון הספרדים של ימי הבינים, אך איננו אוהב את התערובת בבואה ב„ענינים קבועים הניתנים לדורות. „אין ערבוביא זו עולה יפה אלא במקצוע הספרות של פומבי (פובליציסטיקה) שאינה אלא לפי שעה אבל הספרות הקבועה שנתנה לדורות אינה נשמרת אלא בטהרה, וכל מין כלאים משחית את פניה״.

והוא ידע להשתמש בכל אחד מהסגנונים העיקריים בטהרתו הגמורה, סגנון סגנון לבדו מבלי כל תערובת של סגנון אחר. בדבר הזה היה אמן נפלא ויכול להראות בפועל איך אפשר להשתמש בכל סגנון בפני עצמו. והנה דוגמות אחדות:

סגנון תנ״כי:

„כי תאמר בלבבך מי יתן והשבית יי את כח הכובד מהארץ ולא יפול צרור ארצה: אז אסק שמים ואנשא על כנפי שחר, לא אדע כושל ודבר לא יכביד אכפו עלי: וידעת בני כי לא מחכמה שאלת כזאת, כי אם שמוע ישמע יי בקולך והיה אוי ואבוי לך ולכל־היקום: בשבות כח הכובד אויר אפנו כלה יכלה, ולא תקום בנו נשמה: חדול יחדל הגשם ומטר לא ינתך ארצה, ואבלו וקמלו כל־העצים וכל צמחי השדה: — — — וחרבה תבל ומלואה, ונהרסו כל מעשי בראשית:״ (הכח צד 16).

סגנון משני:

„אין מוכרים ואין מוסרים נכסי עיר כולם ונכסי כפר כולם לציבור של אותו מקום ולא לשנים או לשלושה בני־אדם הבאים בכוח הציבור, לפיכך מקנים הנכסים הללו לכל יחיד ויחיד שבאותו ציבור, וכותבים שטרי טאבו של כל אחד מהם ומבארים בהם כל כה שבא לבעלים בנכסים אלו.

נכסי המלכות העומדים לזריעה זורעים בהם חטים ושעורה ואורז איל (אינדיגו) וכל דבר של זרע, ורשאי המחזיק לתתם לאחרים לזריעה בין בשכירות בין בשאלה, אבל אינו רשאי להבירם אלא אם כן נותן אחת מן האמתלאות המקובלות האמורות בנכסי רטושים״. (תורת משפטי תוגרמא, (הכח, צד 16).

„שלושה גופים שקופים ממלאים חלל הגלגל שבעין, אחד כנגד כל הלובן, והוא קרוש, ונקרא זגוגית, אחד כנגד הצוהר (Hornhaut), והמי הגלגל, ואחד ביניהם, והוא קשה מהזגוגית, וזוהי העדשה שבעין.

כל אחד מהעפעפים היא עוד מלמעלה, ותחת העור בשר, ותחת הבשר שחוס, ותחת השחוס עור הפנימי... עור הפנימי זה שקוף ודק, וזהו הדוק שבעין, הדוק מתפשט על פני העפעף העליונה מבפנים, ומתקמט ועולה על גבי הגלגל מבחוץ, והוזר ומתקמט ועולה ומתפשט על פני העפעף התחתונה מבפנים (מסכת נתוח, מאת ד״ר בנימין קרישבסקי בעיבוד הרינו״פ, פרק שלישי).

סגנון ספרדי בפרוזה חרוזה[5]):

אמר חי מלכיאל הסינפי[6]) באמונה, קול בן־לוי שמעתי בתבונה, ...גיורת בזמן הזה אם היא לכהן הגונה, והדברים ב„עלה הסופרים ליהודים״ הופיעו ונגולו, ובמעין החכמה חולו[7]): בראש ובמוח של דוקטור רב ודרש, אשר בעגלת הפילוסופיה חורש, עוקר הרים וארזים משורש, וכל קושיה וספק מפניו מגרש, לא ברוח סער ושאון, ולא בחרפות ובזיון, כחו־בשי בית־המדרש מגודלי מדבר וציון, אך ברוח משפט ובאר ממיטב הגיון, ובבקורת חודרת אל כל נסתר וחבון, כי אמנם דוקטור הוא לעוויזאן יהודה, בשטאקהאלם שם משכנו לתורה ולתעודה, על ים התלמוד ידו הדה, צלל בו והעלה כל אבן חמודה...

(„החבצלת״, שנה תשיעית, גליון 24).

כמה גדלה הסתגלותו לסגנונים השונים, אך מאמריו כתב בסגנון זמננו בבהירות מרובה, בדיוק ובצמצום. וסגנונו זה יוכל להיות עוד היום למופת לרבים.

ירושלים, ו׳ אדר שני שנת תרצ״ח.

חתנו כבנו[8])

דוד ילין

---

1) וכשאין אפשרות למצוא מלה מתאימה בדיוק למושג המבוקש השתמש במלה לועזית במקום מלה עברית קרובה לאותו מושג. וככה השתמש בספרו „ילדי רוחי״ פעמים רבות במלת „ריליגיון״ מפני כי „דה״ ו„אמונה״ העבריות אינן תרגום מדויק למושג ריליגיון.

2) במאמרו „תשובה למשיגי״ („הצבי״, שנה ג׳, גליון ו׳), הוא אומר: גם אנחנו מודים, כי שמות עצם פרטים לא לקבל משפת עם אחר בצורתם, ולא זו בלבד אלא שאין אנו חושכים את עצמנו מלקבל אפילו שמות עצם כלליים, ואפילו פעלים, אפס כי תנאי יש בדבר, וחוק שמנו לנו לבלי קבל מלה זרה, אלא אם כן משקלה על משקל שרשי לשון הקודש אם תכונה זו יש לה נכניסנה תחת כנפי השכינה, ואם לאו נכרכר כמה כרכורים עד נמצא מלה תחתנה בלשון הקודש.

3) סוד ידוע הוא, כי לא אנכי הרגמתי את הדבר הזה כי אם הוא תרגמהו מתרגומו הגרמני, אך לא רצה לקרוא שמו על התרגום ואלצני לקרוא שמי עליו, מפני כי אנכי עברתי כל פעם על מה שתרגם ושניתי במקום שמצאתי לנכון לשנות.

4) עוד בספרו „ילדי רוחי״ (חלק ב׳, בפרק „החנוך בבתי־הספר״) הוא אומר: „הידיעות השמושיות תכתבנה בלשון הקודש ובצורת ספרי הדת, דרך משל: קורות הימים הכלליים תכתבנה כדברי הימים אשר בתנ״ך, בשפה צחה ובפסוקים...״. ובהקדמתו לספר זה (הכח) הוא אומר: ראשית דעת „תורת מעשה בראשית״ נראה בזה לפני נערי בני ישראל; בספר מחוקה תבנית כתבי הקודש בפסקי מאמריהם, בדרך סגנונם, ובדרך השקפתם על מדבית המעשים.

5) על מאמר שכתב הרב ד״ר ל. לויזון משטוקהולם בשבועון Das Jüdische Literatur Blatt No. 6, 1829 ובו אמר לבאר כי גיורת בזמן הזה מותרת לכהן.

6) אותיות: יחיאל מיכל פינס.

8) כך הייתי נוהג לחתום מכתבי אליו.